

Aleksandra Chmieleńska

Uniwersytet Łódzki

Portret *beyonders* jako inspiracja do badań biograficznych

Transgresyjność człowieka jako przedmiot badań – wprowadzenie

W badaniu osobowości wybitnych, które dzięki swojemu geniuszowi twórczemu wyrastają ponad przeciętność, tkwi specyficzna osobliwość. Z jednej strony psychologia i pedagogika poszukuje stałych prawidłowości ludzkich zachowań i mechanizmów twórczości, z drugiej zaś uwagę badaczy wciąż przyciągają te postaci, których niezwykłość wymyka się naukowym standardom.

Wyjątkowość zjawiska twórczości od dawna nasuwało przypuszczenie, że jednostki genialne nie mogą być badane w podobny sposób, podobnymi narzędziami, jak większość osób. Z powodu aury tajemniczości osłaniającej wielkich twórców w literaturze przedmiotu istnieje wiele koncepcji i określeń na sylwetkę twórczą, ukazujących rozmaite oblicza osób nieprzeciętnych. Wśród nich wymienić można m.in.: odmieniec, specyficzna odmienność, dziwny osobnik, egzystencjalny śmiałek, prawdziwie wielka twórczość (Zawadzki, 2010); twórczy styl życia (Suchodolski, 1975); osoba samorealizująca się, samoaktualizująca się (Maslow, 1986); postawa twórcza (Maslow, 1995; Fromm, 1989); osoba w pełni funkcjonująca (Rogers, 1961), osobowość autoteliczna (Csikszentmihalyi, 2005); twórca ekscentryczny (Carson, 2011); obłąkany geniusz (Lombroso, 1987); zboczeniec nadnormalny (Znaniecki, 2001); *homo transgressivus*, transgresjonista, jednostka transgresyjna, człowiek wielowymiarowy (Kozielecki, 1987, 1996, 1997, 2001, 2004); osoba zintegrowana wtórnie, prezentująca wyższy poziom integracji osobowości (Dąbrowski, 1979); twórcza orientacja życiowa lub tożsamość poszukująca – *homo explorens* (Cudowska, 2014); jednostka

graniczna (Simmel, 2007); geniusze produktywni (Simonton, 2010); niepospolite umysły, pięć umysłów przyszłości (Gardner, 1998, 2006); geniusze produktywni (Simonton, 2010); *outsider* (Becker, 2009; Wilson, 1992); *beyonder* (Torrance, 1999; Millar, 2004). W powszechnym rozumieniu każdy z wymienionych terminów posiada własny sens semantyczny i zawsze dokonuje jakiegoś wartościowania.

Potoczne obserwacje i analiza biografii potwierdzają tezę, zgodnie z którą można wyróżnić za Józefem Kozieleckim – twórcą transgresyjnej koncepcji człowieka – dwa typy ludzkie: o **orientacji ochronnej** oraz **orientacji transgresyjnej**. Pierwsza wymieniona grupa to „człowiek statystyczny”, który znajduje się pośrodku rozkładów cech psychologicznych. Życie tych ludzi wypełnione jest przeważnie przedsięwzięciami, których celem jest przeciwdziałanie utracie typowych wartości, takich jak zdrowie czy środki materialne. Charakteryzuje ich, w ujęciu autora, orientacja ochronna ukierunkowana na czynności zabezpieczające, powtarzalne i odtwórcze. Rozwój i wykraczanie poza własne osiągnięcia odgrywają rolę drugoplanową. Druga grupa to ludzie o orientacji transgresyjnej. W ich biografii dominują działania ekspansywne i twórcze, dzięki którym przekraczają dotychczasowe granice osiągnięć osobistych oraz wyznaczają nowe granice możliwości dla całej ludzkości. Osoby te z racji swej odrębności wychodzą poza przyjęte odchylenia standardowe, wyznaczające nowe normy dla populacji. Większe znaczenie przypisują celom „poza” niż celom homeostatycznym, utrzymującym ich w granicach normy (Kozielecki, 1987, 1996, 1997, 2001, 2004). Zróżnicowanie ze względu na realizowane cele trafnie ujął Roman Zawadzki (2010), który uważa, że „ludzie dzielą się z grubsza na dwie kategorie, na tych, którzy poprzestają na tym, co zastali i co oferuje im świat, oraz na tych, którym to nie wystarcza albo których to jakoś uwiera” (*ibidem*: 85).

Zgodnie z podejściem Danuty Lalak (2010: 137) „życie człowieka może być spostrzegane w wymiarze realnym i dotyczyć konkretnego człowieka z jego dokonaniem, drogą i doświadczeniem, albo być konstrukcją teoretyczną o charakterze wzoru osobowego, albo przebiegu życia”. W niniejszej pracy przyjęto drugą z wymienionych perspektyw, tj. wzoru lub portretu osobowego. Portrety osobowe/portrety twórcy konstruowane są przeważnie przez psychologów jako zestaw specyficznych cech, najczęściej występujących, pożądanых i godnych naśladowania. W dalszej części przedstawiono charakterystykę portretu transgresyjnego, określanego mianem *beyonder* – stanowiącego przykład indywidualnej egzystencji wykraczającej poza siebie i ograniczenia zewnętrzne.

Beyonders jako przykład wzoru osobowego w badaniach biograficznych

Koncepcja *beyonders* została stworzona na podstawie wieloletnich, biograficznych badań podłużnych Paula Torrance'a (1915–2003) – uczonego i reformatora oświatowego, zwanego **ojcem twórczości**, który przez ponad 60 lat swojej działalności naukowej i edukacyjnej w zakresie psychologii i pedagogiki twórczości przyczynił się do zmiany rozumienia twórczości i kreatywności. W swojej książce *Making the Creative Leap Beyond* (1999) autor wprowadza czytelnika do koncepcji *beyonder*. Osobą, która opisała zaś dalsze badania oraz teoretyczny zespół cech oraz sił twórczych składających się na portret *beyonder*, jest współpracownik oraz uczeń P. Torrance'a – Garnet W. Millar. Autor konstytuuje myśl swojego mistrza w dziele *The Making of a Beyonder. Ways to Nurture Your Creative Achievements and Spirit* (2004).

Wyjaśnienia terminu „*beyonder*” nie ma w słowniku języka angielskiego, powstało ono od pojęcia „*beyond*” oznaczającego: ‘poza’, ‘dalej’, ‘wyżej’. P. Torrance nadaje określenie „*beyonder*” osobie, która „wykracza poza to, co jest wymagane i oczekiwane, która przekracza granice, których nikt wcześniej nie przekroczył” (Torrance, 1999: 15). Do grona badanych przez siebie osób zalicza takie, które posiadają naturalną tendencję wyjścia poza nastawienie ochronne w kierunku takiego stylu myślenia i działania, który prowadzi do wykraczania poza granice własnych możliwości.

Autor dokonuje podziału twórczości na trzy rodzaje osiągnięć (Torrance, 1999):

1. *Leapbeyond*, czyli działalność twórcza, ekspansywna i innowacyjna w zakresie różnych dziedzin nauk. Dla przykładu podaje wynalazki z zakresu medycyny, osiągnięcia inżynieryjne, nowe strategie w biznesie i edukacji, dzieła z zakresu sztuki.

2. *Largerleap* dotyczy praktycznych innowacji, wdrażania twórczych idei, zapoczątkowania zmian technologicznych, społecznych i politycznych przyczyniających się do lepszej jakości życia codziennego.

3. *Small leap* rozumiana jest jako twórczość codzienna. Tłumacząc pojęcie, w ujęciu Moniki Modrzejewskiej-Świgulskiej (2009, 2014) to ten rodzaj twórczości, który traktujecodzienność jako zadany problem do rozwiązania, rzeczywistość, którą można estetyzować i upiększać. Wiąże się z podejmowaniem wysiłku na rzecz poszukiwania sensu życia i kreacji własnej biografii, poprzez realizowanie nowych, długofalowych projektów życiowych oraz podejmowanie trudnych decyzji zmieniających dotychczasowe życie osobiste.

Twórców dokonujących *leapbeyond* oraz *largerleap* można zaliczyć do grupy profesjonalistów, którzy dokonują odkryć na miarę **transgresji historycznych** (Kozielecki, 2001), zmieniają sposób myślenia całych pokoleń lub

znacznie wzbogacają dorobek społeczeństwa. Sprawca takiej transgresji robi krok naprzód w swoim dotychczasowym życiu, ale jednocześnie dla całej ludzkości. Przykłady stanowią odkrycia geograficzne, wynalazki techniczne, osiągnięcia naukowe, wybitne dzieła sztuki (Kozielecki, 2001). Howard Gardner, psycholog i neurolog, który zajmuje się badaniem osób o wybitnych zdolnościach i talentach, w swoim dziele *Creating Minds* (1993) opisał przykłady postaci historycznych, którym udało się odcisnąć trwały ślad w historii ludzkości. Do tak zasłużonej grupy zaliczył m.in.: Einsteina, Freuda, Picassa, Strawińskiego, Eliota, Graham czy Gandhiego. Tę grupę można określić mianem *beyonders*.

Twórczość typu *small leap* odnosi się do kategorii nieprofesjonalnych sprawców, dokonujących głównie zmian osobistych czy osiągnięć określanych jako **transgresja psychologiczna** (Kozielecki, 2001). Osoba dokonuje jej wówczas, gdy podejmuje działania poznawcze i praktyczne, w których przekracza granice swoich dotychczasowych osiągnięć, wychodzi poza przestrzeń, w której toczyło się jej życie. Działania te ważne są z jednostkowego punktu widzenia. Zaspokajają potrzeby i pragnienia człowieka, rozwijają zdolności i umiejętności twórcze, sprzyjające rozwojowi osobowości. Działania te ważne są z jednostkowego punktu widzenia. Nie mają wymiaru historycznego, ponieważ ludzkość dawno zniosła te bariery i nie tworzy wartości, które byłyby zupełnie nowe dla świata lub narodu.

P. Torrance widzi osobę *beyonder* jako człowieka poruszającego się zawsze na dymensji pomiędzy dwoma biegunami:

[...] od wyczerpanej drogi do nieeksplorowanego obszaru badawczego; od stagnacji i nudy do działania i aktywności; od studiowania kreatywności do używania jej w praktyce; od ostrożności i zachowawczości do ryzyka, które sprawia, że wszystko staje się prawdopodobne; od zrozumiałego do nieodgadnionego; od codziennych realiów do nadzwyczajnych okazji; od stagnacji lub braku rozwoju do intensywnego rozwoju i wzrastania w siłę; od konformizmu w stosunku do otoczenia, w którym funkcjonuje, tradycji i powszechnej akceptacji do innowacji; od dziś do jutra; od bezcelowości do klarownych celów życiowych; od nienawiści do pracy w kierunku pasji; od wspominania przeszłości do wzięcia odpowiedzialności za przyszłość; od błędów i klęski do ekscytujących, nowych odkryć; od głupich pytań do nieoczekiwanych odpowiedzi; od wspaniałych pomysłów do inicjatywy (Torrance, 1999: 2).

Opis ten przywodzi na myśl człowieka będącego **skalą dla siebie samego** w ujęciu socjologa i filozofa Georga Simmla, który podkreśla biegunowość ludzkich poczynań i uznaje, że „ponieważ zawsze i wszędzie mamy granice, również sami jesteśmy granicą” (Simmel, 2007: 15).

Wieloletnie zainteresowanie P. Torrance’a twórczością osób wybitnych zaowocowało listą cech-właściwości, charakteryzujących osoby *beyonder*. Były one zbierane i poddawane opisowi w wyniku osobistych relacji autora

koncepcji ze znanymi mu twórcami, a także na podstawie wieloletnich badań podłużnych twórców oraz studiowanie biografii i autobiografii niepospolitych osób. Po śmierci P. Torrance'a koncepcja *beyonder* została rozwinięta i opisana przez G.W. Millara, który kontynuował rozpoczęte badania. Proponuje on całościowe spojrzenie na portret osób *beyonder* i wymienia siedem cech wspólnych charakteryzujących ich sposób myślenia i działania. Zalicza do nich: poczucie przeznaczenia; zamiłowanie do swojej pracy; czerpanie przyjemności z myślenia i naturalną dociekliwość; tolerancję na popełnianie błędów; szerokie, ale wybiórcze zainteresowania; komfort bycia w mniejszości (nonkonformizm); odwagę do bycia kreatywnym (Millar, 2004). Poniżej zamieszczono krótki opis każdej z wymienionych właściwości wraz z przykładem osoby, prezentującej, w przekonaniu autora, daną cechę.

1. Główną właściwością, charakteryzującą osoby *beyonders* jest wiodące **poczucie przeznaczenia i misji** w swoim życiu. To właśnie ono sprawia, że cała uwaga i emocje są ukierunkowane na realizowany w życiu cel nadrzędny, któremu osoby te poświęcają się z całą swoją energią i zaangażowaniem. Życiu wybitnych postaci – *beyonders* – towarzyszy przesłanie, które stanowi podszycie dla wszystkich podejmowanych działań. Przesłaniem tym może być filozofia życia, wizja polityczna, poglądy na wychowanie czy zamysł artystyczny. Taki drogowskaz stanowi motywację do realizacji celów długoplanowych, ukierunkowuje energię oraz uwagę na rzeczy istotne, ułatwia podejmowanie decyzji oraz dostrzeganie szans i okazji, które są zgodne z podjętym działaniem. Osoby podchodzące do zadań życiowych w opisany sposób mają dużą siłę oddziaływania i wpływu na otoczenie, dzięki czemu stają się inspiracją dla innych i odnajdują siły w swoim otoczeniu społecznym. *Beyonders* potrafią odróżnić obowiązki dnia codziennego od zadań priorytetowych. Ma to związek z dobrą organizacją czasu oraz przestrzeni życiowej, jaką poświęcają na przedsięwzięcia mniej i bardziej istotne. Przykładem osoby oddającej powyższą charakterystykę jest, zdaniem autora, Mahatma Gandhi, jeden z twórców współczesnej państwowości indyjskiej i propagator pacyfizmu jako środka walki politycznej. Przesłanie Gandhiego brzmiało: „Musimy się zmieniać w sposób, w jaki chcemy, żeby zmieniał się świat” (Millar, 2004: 15).

2. *Beyonders kochają swoją pracę*, przypisują jej wysokie znaczenie, dostrzegają jej sens i wartość. Charakterystyczna dla nich jest kontynuacja pasji nawet długo po jej zakończeniu i przejściu na emeryturę. Czerpanie radości z pracy łączy się z przesłaniem, że należy robić w życiu to, co się lubi i do czego ma się odpowiednie predyspozycje. G.W. Millar (2004) wskazuje, że pasja ujawniająca się w życiu dorosłym jest kształtowana już w dzieciństwie dzięki rodzicom, nauczycielom oraz osobom znaczącym. Jako przykład osoby, której biografia stanowi realizację wielkiej pasji, autor podaje jednego z najwybitniejszych pisarzy literatury angielskiej – Williama Szekspira.

3. *Beyonders* czerpią **przyjemność z myślenia i rozwiązywania problemów twórczych w samotności**. Ludzie tacy potrafią podjąć długotrwałą i wyężdżoną refleksję nad wybranym tematem, zamiast udzielać sobie pozornej i płytkiej odpowiedzi. Cechą charakterystyczną dla *beyonders* jest preferowanie refleksji w samotności niż podczas angażowania się w pracę grupową. Takie długotrwałe i indywidualne poszukiwania pozwalają odłożyć wszystkie sprawy na bok i zgłębiać interesujący temat. Przykładem ilustrującym zamiłowanie do indywidualnego, długotrwałego wysiłku intelektualnego jest twórca teorii ewolucji Charles Darwin.

4. *Beyonders* dają sobie **prawo do popełniania błędów**, które traktują jako naturalny element uczenia się. Twórcze rozwiązywanie problemów nie wyklucza potknięć. Oryginalne rozwiązania są poddawane przez twórców wielu modyfikacjom, nim przybiorą swą ostateczną postać. *Beyonders* dają sobie przyzwolenie na popełnienie błędów i nie czują się z tym źle w obliczu otoczenia. Jest to ogólna akceptacja samego siebie, przy jednoczesnej świadomości własnych ograniczeń czy niewiedzy.

5. *Beyonders* nie muszą być wszechstronni, mają **szerokie, ale wybiórcze zainteresowania**. Są zwykle skupieni wokół jednego tematu, ale czerpią inspirację z różnych dziedzin. Przykładem osobyprezentującej opisywaną właściwość jest, zdaniem G.W. Millara, sam autor – Paul Torrance, a także amerykański muzyk, kompozytor i trębacz Quincy Jones.

6. Oryginalność prezentowanych idei i rozwiązań sprawia, że osoby *beyonders* często **znajdują się w mniejszości**. Ich zdania i poglądy spotykają się z powszechnym brakiem zrozumienia i tolerancji. *Beyonders*, prezentując mniejszość, pozostają niezależni w sferze intelektualnej, moralnej i społecznej. Kierują się sytuacyjnym rozumieniem dobra i zła, zamiast sztywnymi i konformistycznymi zasadami. Potrafią głośno wyrażać swoje zdanie, nawet jeżeli jest ono odmienne i kontrowersyjne. Przykładem stanowiącym wzór w tej kwestii, zdaniem autora, jest Mikołaj Kopernik.

7. *Beyonders* są **odważni**. Chętnie podejmują ryzyko intelektualne, wychodzą poza utrwalone schematy. Dobrze czują się w działaniach, które wymagają improwizacji. Wybitne osiągnięcia twórcze zawsze wymagają kroku w nieznanne. Im większą rewolucję w postrzeganiu świata niosą ze sobą, tym większa jest nieprzewidywalność podjętych działań. Filippo Brunelleschi, włoski architekt i inżynier, pionier sztuki renesansowej zaprojektował największą kopułę do katedry Santa Maria del Fiore we Florencji. Wybudowanie kopuły o takich wymiarach (42 m średnicy) było na ówczesne czasy zadaniem niemożliwym. Artysta, pomimo powszechnego wyśmiania projektu, zaprojektował odpowiednie urządzenia techniczne i rozwiązał mnóstwo problemów inżynierskich, aby konstrukcja mogła powstać. Z zaproponowanych rozwiązań architektonicznych korzystali potem inni artyści, wśród nich Michał Anioł. Inne znane przykłady

odważnych, w ujęciu autora koncepcji, to: Krzysztof Kolumb, Albert Einstein czy Thomas Jefferson.

Oprócz wymienionych wyżej właściwości, charakteryzujących twórczość typu *leapbeyond*, P. Torrance wymienił szereg cech, które stanowią wskazówki do twórczego rozwoju. Od 1979 r. P. Torrance wraz ze swoim zespołem opisali szereg czynników kreatywności wychodzących poza trzy podstawowe wymieniane w psychologii i pedagogice twórczości, do których zalicza się: płynność, elastyczność i oryginalność myślenia. Autorzy twierdzą, że poszerzają one granice potencjału i możliwości twórczych człowieka.

Tabela 1

Właściwości określane siłami twórczymi^a

Sila twórcza	Charakterystyka siły
1	2
Podkreślaj istotę – zmierzaj ku sercu sprawy.	Siła ta wymaga całego zasięgu umiejętności elementarnych od upraszczania, analizy i wyjaśniania po kondensację, syntezę i podsumowanie sytuacji. Zasadniczym celem tego działania jest identyfikacja głównego problemu lub pomysłu
Bądź otwarty – nie wybieraj najłatwiejszego wyjścia	By oprzeć się przedwczesnemu domknięciu poznawczemu, osoba musi stawić czoła naturalnemu instynktowi wyboru najprostszego rozwiązania, które przychodzi na myśl jako pierwsze. Opóźnianie wydawania ocen, póki problem nie jest w pełni zrozumiany i nim pojawi się więcej rozwiązań, jest kluczowe dla uniknięcia przedwczesnego domknięcia wytworu czy idei
Bądź świadomy swoich emocji – naucz się rozpoznawać swoje emocje i je wyrażać	Emocje wpływają na procesy myślenia i tworzenia. Zaangażowanie emocjonalne jest nieodzowne, a emocje odgrywają znaczącą rolę w końcowym sukcesie (przysłowiowej „eurece”). Wiele pomysłów i rozwiązań swoją genezę ma w emocjach. Jednakże najbardziej znacząca intuicja twórcza tworzy się na styku emocji, wiedzy i wytrwałości. Bez umiejętności kontrolowania emocji, rozwiązanie może w ogóle się nie pojawić
Umieść swój pomysł w kontekście – zdystansuj się, znajdź perspektywę	Nowe rozwiązania twórcze nie funkcjonują w oderwaniu od już wypracowanych pomysłów. Ta twórcza siła stanowi umiejętność dostrzeżenia relacji i asocjacji między różnymi pomysłami, pozornie nie związanymi ze sobą. Dodatkowo przy wymyśleniu twórczego rozwiązania problemu lub innowacyjnego pomysłu warto zastanowić się, jakie może być zastosowanie pomysłu na większą skalę, w odniesieniu do innych płaszczyzn
Łącz i syntetyzuj	Siła ta polega na łączeniu i kojarzeniu ze sobą poszczególnych pomysłów tak, by powstała nowa idea. Przy czym idea ta nie jest jedynie prostym połączeniem swych komponentów. Jej składowe mogą się istotnie różnić a stworzenie odpowiedniej, zadowalającej kombinacji jest możliwe właśnie dzięki owej sile twórczej

Tabela 1 (cd.)

1	2
Wizualizuj pomysł „bogato i kolorowo” – zobacz rzeczy w całym ich majestacie	Tworzenie wymaga umiejętności wizualizacji pomysłów, conceptów, planów itp. Wizualizacje te nie muszą być oryginalne, jednak konieczne jest, by były wnikliwe, pełne barw, wyraźne i intensywne. Takie obrazy stymulują częstokroć więcej niż jeden zmysł, dając w ten sposób szerszą perspektywę w patrzeniu na problem
Fantazjuj – użyj wyobraźni	Fantazjowanie jest umiejętnością przemieszczania się z przestrzeni świata realnego do świata wyobraźni. Jej esencją jest wewnętrzna zgoda na zawieszenie tego, co realne i możliwe na rzecz niemożliwego (choćby na chwilę). Umiejętność ta pozwala na szybki powrót do rzeczywistości, by stawić jej czoła z bardzo oryginalnym podejściem
Wykorzystuj zmysły – dotknij, powąchaj, posmakuj, usłysz	Obrazowość jest wzbogacona wtedy, gdy odpowiada za nią więcej niż jeden zmysł. Ilość pomysłów zdaje się wzrastać, gdy podczas rozwiązywania problemów stymulowane są wszystkie zmysły
Spójrz na rzeczy z innej perspektywy	Ta siła polega na umiejętności oglądu rzeczy i ludzi w innym świetle. Pozwala to na dostrzeżenie w nich nowej jakości. Umiejętność wypracowania nowej perspektywy jest kluczowym stymulatorem kreatywności dorosłego człowieka
Zachowaj zdolność wewnętrznej perspektywy – nie oceniaj książki po okładce	Zdolność wewnętrznej perspektywy osiąga się poprzez dostrzeganie ukrytych cech przedmiotów, problemów i idei. Dociekliwość każąca nam zastanawiać się nad tym, w jaki sposób maszyna robi „klik”, jest właśnie poszukiwaniem tych cech wewnętrznych. Zdolność ta umożliwia spojrzenie poza to, co zewnętrzne i powierzchowne
Przekraczaj i poszerzaj granice – przełam schematy myślenia	Przekraczanie granic poznania jest tym, co rozumiemy pod pojęciem przełamywania. Czynność taka wymaga spojrzenia nie tylko na sam pomysł, ale i na jego kontekst, strukturę oraz zastosowanie. Przekraczanie granic to poszukiwanie rozwiązań nowych i oryginalnych
Miej poczucie humoru – nie bój się śmiać	Poczucie humoru pozwala spojrzeć na problem z dystansem, łączyć pomysły lub obrazy w niezwykle, zaskakujący sposób. Zdolność ta nie polega przy tym na samym wprawianiu się w dobry humor, ale na dostrzeganiu go w różnych sytuacjach oraz zdarzeniach i jego wykorzystywaniu. Umiejętność dostrzegania humoru jest zbliżona do daru krytycznego spojrzenia, który jest konieczny dla przyjęcia perspektywy twórczej

1	2
Decentryzm – nieskończone spojrzenia, czyli: wy dostań się z kryształowej kuli	Decentryzm to dostrzeganie tego, co poza mną. Dotyczy troski o przyszłość, chęci podążania za zmianami i adoptowania się do nich w twórczy sposób oraz posiadania wpływu na to, co się dzieje dookoła mnie. Akceptacja niepewności tego, co przyszłe i bycie na przyszłość otwartym, jest istotnym elementem tej twórczej siły

^a Koncepcja *beyonders* i wymienione publikacje autorstwa P. Torrance’a (1999) oraz G.W. Millara (2004) nie zostały przełożone na język polski. Cała charakterystyka portretu *beyonders* przytoczona w tekście stanowi tłumaczenie własne autorki artykułu, która opisuje i rozwija koncepcję w ramach swojej pracy doktorskiej o tytule: *Znaczenie wybranych zasobów psychospołecznych w dokonywaniu twórczych transgresji pedagogicznych. Studia indywidualnych przypadków beyonders*, pisanej w Zakładzie Pedagogiki Twórczości Katedry Badań Edukacyjnych UŁ.

Źródło: opracowanie i tłumaczenie własne na podstawie: Millar, 2004: 67–70.

Portret *beyonder* stanowi przykład wzoru osobowego, którego podstawową cechą biografii jest wykraczania poza przyjęte granice. Koncepcja nie doczekała się jeszcze adaptacji do warunków polskich.

Uwagi końcowe – „człowiek środka”

Postaci wybitne dzięki swojej szczególnej kreatywności zawsze były głównym obiektem zainteresowań portrecistów i badaczy twórczości. Wzorec opisany w niniejszych rozważaniach może posłużyć jako inspiracja do badań biograficznych wybitnych twórców. Rzecz w tym, by nie ograniczać różnorodności osób wybitnych do jednego portretu i kilku wymienionych cech. Opisaną koncepcję można potraktować jako jedną z wielu perspektyw i sposobów rozumienia twórczości. Jako główną cechę świadczącą o wybitności i genialności człowieka, w niniejszym ujęciu, przyjęto twórczy imperatyw przekraczania granic.

W zaprezentowanym ujęciu twórca to *beyonder*, ktoś kto wyraźnie wychodzi ponad przeciętność, pospolitość, kto inspiruje i zadziwia swoim życiem i dokonaniami. Zgodnie z tym podejściem, twórczość to wkroczenie w obszar nieznan, niezdefiniowany, który sam w sobie stanowi dylemat twórczy. Niezwykłość tego sposobu ujmowania twórczości polega na tym, że nigdy nie wiadomo, co człowiek zastanie tuż po przekroczeniu granicy.

Dokonując przeglądu różnych określeń twórcy, najbardziej odpowiednim dla mnie pojęciem na wyjaśnienie jego natury, jest określenie **człowiek środka** w ujęciu Józefa Koźmieleckiego. Jak twierdzi autor, nie jest to portret pesymistyczny ani optymistyczny, lecz cechuje go realizm. Z jednej strony autor „dostrzega

niedoskonałość człowieka, jego ograniczenia poznawcze, afektywne i wolicjonalne” (Kozielecki, 1996: 27), z drugiej uważa, że „chodzi o to, aby go poznać i pełniej wykorzystać jego aktualne potencje rozwoju i samorozwoju” (*ibidem*). Człowiek transgresyjny zawsze stoi na granicy pomiędzy pasją, odmiennością i szaleństwem, a normą kulturową i schematem. Przekraczanie granic stanowi zaś nieustanny akt kreowania biografii transgresyjnej.

Bibliografia

- Becker H.S., 2009, *Outsider. Studia z socjologii dewiacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Carson S., 2011, *Szaleństwa twórczego umysłu*, „Charaktery”, nr 3 (14), s. 16–25.
- Csikszentmihalyi M., 2005, *Przepływ*, Biblioteka Moderadora, Taszów.
- Dąbrowski K., 1979, *Dezintegracja pozytywna*, PIW, Warszawa.
- Fromm E., 1989, *Postawa twórcza*, [w:] M. Malicka, *Twórczość czyli droga w nieznaną*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Gardner H., 1998, *Niepospolite umysły*, Wydawnictwo W.A.B, Warszawa.
- Gardner H., 2006, *5 umysłów przyszłości*, Laurum Wyd., Warszawa.
- Kozielecki J., 1987, *Koncepcja transgresyjna człowieka*, PWN, Warszawa.
- Kozielecki J., 1996, *Człowiek wielowymiarowy*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Kozielecki J., 1997, *Transgresja i kultura*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Kozielecki J., 2001, *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Kozielecki J., 2004, *Spółczesność transgresyjna. Szansa i ryzyko*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Lalak D., 2010, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Lombroso C., 1987, *Geniusz i obłąkanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Maslow A., 1986, *W stronę psychologii istnienia*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Maslow A., 1995, *Postawa twórcza*, [w:] K. Zamiara (red.), *Materiały z historii psychologii*, Instytut Kulturoznawstwa, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań.
- Millar G.W., 2004, *The Making of a Beyonder. Ways to Nurture Your Creative Achievement and Spirit. A Detailed Discussion of the Characteristics That Make an Individual a Beyonder*, Scholastic Testing Service, Bensenville.
- Modrzejewska-Świąłowska M., 2009, *Badanie twórczości codziennej – perspektywa biograficzna*, [w:] K.J. Szmida (red.), *Metody pedagogicznych badań nad twórczością*, Wydawnictwo AH-E, Łódź.
- Modrzejewska-Świąłowska M., 2014, *Twórczość codzienna w narracjach pedagogów*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Rogers C.R., 2002, *O stawianiu się sobą*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Simmel G., 2007, *Filozofia życia. Cztery rozdziały metafizyczne*, Wydawnictwo IFiS, Warszawa.
- Simonton D.K., 2010, *Geniusz*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
- Suchodolski B., 1975, *Twórczość jako styl życia*, „Studia Psychologiczne”, nr 10–11, s. 97–108.
- Torrance E.P., Saifer H.T., 1999, *Making The Creative Leap Beyond*, Creative Education Foundation Press, New York.
- Wilson C., 1992, *Outsider*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.
- Zawadzki R., 2010, *Portrety psychologiczne*, Wydawnictwo UW, Warszawa.
- Znaniecki F., 2001, *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

* * *

Portrait of BEYONDERS as inspiration towards biographic research

Summary: The aim of this article is to present the concept of Paul E. Torrance that describes a transgressive portrait – *beyonder* as an example of individual existence that in an artistic way transcends itself and any external limitations. Understanding this new quality and style of “being *beyond*” enables finding a new perspective in looking at man’s biography.

Keywords: Paul E. Torrance’s concept of a *beyonder*, transgressive portraits, biographies of creators